

РЭЦЭНЗІІ
REVIEWS

<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2020-65-3-377-379>

Паступіў у рэдакцыю 27.11.2018
Received 27.11.2018

В. І. Русілка

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава, Віцебск, Беларусь

ГРУНТОЎНАЕ, НАВАТАРСКАЕ ДАСЛЕДАВАННЕ

У канцы 2017 г. пабачыла свет манаграфія супрацоўнікаў Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Уладзіміра Гніламедава і Міколы Мікуліча “Літаратура. Гісторыя. Свядомасць” (Гніламедаў, У. Літаратура. Гісторыя. Свядомасць: гісторыка-літаратурны нарыс / У. Гніламедаў, М. Мікуліч. – Мінск: Беларуская навука, 2017. – 387 с.), якая, без сумненняў, з’яўляецца адной з самых значных кніг у беларускай гуманітарнай навуцы апошняга дзесяцігоддзя. Каб гэтае грунтоўнае, энцыклапедычнае, наватарскае выданне, якое ўжо атрымала высокую ацэнку ў друку, у прыватнасці, у прафесійных рэцэнзіях вядомых навукоўцаў Анжэлы Мельнікавай, Таццяны Падаляк, Зінаіды Драздовай і іншых, не засталася не заўважаным чытацкай аўдыторыяй, я прапаную некалькі істотных, на мой погляд, прычын, па якіх кніга зробіць багацейшай любую прыватную бібліятэку.

Прычына першая і найбольш асабістая – мой абсалютны давер і глыбокая павага да аўтараў, з працамі і навуковай пазіцыяй якіх я знаёмая не адзін дзясятак гадоў. На навуковых работах акадэміка, доктара філалагічных навук, прафесара У. В. Гніламедава, колькасць якіх ужо перавысіла тысячу (у тым ліку 30 манаграфій), вырасла некалькі пакаленняў беларускіх літаратуразнаўцаў, дарэчы, многія з іх былі аспірантамі Уладзіміра Васільевіча і ведаюць яго як выдатнага даследчыка і прынцыповага чалавека. Істотна важным мне ўяўляецца тое, што У. Гніламедаў удала спалучае актыўную даследчыцкую дзейнасць з плённай літаратурнай творчасцю, – ужо ў XXI стагоддзі ён напісаў гістарычную эпопею з дзевяці выдатных раманаў, у якой вырашыў маштабную задачу: стварыў мастацкую гісторыю беларускага народа праз гісторыю сваёй сям’і, паказаў чалавека ў плыні часу XX стагоддзя, даў пераканальны прыклад нацыянальнага беларускага характару. Пра любую з’яву У. Гніламедаў умеє напісаць, не прыстасоўваючыся да павеваў часу, а аб’ектыўна і, што немалаважна, цікава і займальна як таленавіты пісьменнік. Другі аўтар кнігі “Літаратура. Гісторыя. Свядомасць”, Мікола Мікуліч, – маладзейшы, але таксама вядомы і аўтарытэтны даследчык. Ён – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык аддзела ўзаема сувязей літаратур, апублікаваў каля 400 навуковых работ, сярод якіх 15 грунтоўных кніг. Аўтары не ўпершыню працуюць “у тандэме” і, як мне здаецца, удала дапаўняюць агульную канцэпцыю асабістымі знаходкамі, свежымі поглядамі, своеасаблівай унутранай дыялогавасцю апавядання.

Прычына другая – безумоўная надзённасць даследавання. Крызіс нацыянальнай, ментальнай самаідэнтыфікацыі, ідэнтычнасці – адна з найбольш вострых праблем сучаснасці. Глобалізацыя свету разбурае не толькі межы дзяржаў і народаў, але і духоўную цэласнасць асобы. І філосафы, і літаратуразнаўцы адзначаюць, што сучаснік вымушаны перажываць стан татальнай памежнасці, гібрыднасці, сцірання пэўнасці паміж сваім і іншым, чужым. Канцэптually значныя для беларускай літаратуры праблемы нацыянальнай спецыфікі прыгожага пісьменства, нацыянальнай

ідэі, увасобленай у мастацкім слове, духоўных асноў нацыянальнага характару, якія абумоўліваюць яго трывалы, канстантны характар, не губляюць сваёй актуальнасці з часоў В. Ластоўскага, М. Гарэцкага, М. Багдановіча, І. Канчэўскага, А. Цвікевіча і да пачатку XXI стагоддзя, калі адбываецца інтэнсіфікацыя вывучэння спецыфікі нацыянальнага характару і спосабаў яго рэпрэзентацыі ў мастацкім творы, пра што сведчаць работы У. Конана, Л. Гараніна, М. Тычыны, У. Гніламедава, М. Ермаловіча, А. Грыцкевіча, А. Ліса, І. Чароты, А. Яцкевіча, А. Мельнікавай, У. Навумовіча і інш. У гэтым кантэксце гісторыка-літаратурны нарыс У. Гніламедава і М. Мікуліча, у якім асэнсоўваецца праблема нацыянальнай свядомасці беларусаў, нацыянальнага характару праз гістарычны шлях беларускай літаратуры ад Ефрасінні Полацкай і Кірыла Тураўскага да М. Танка, І. Шамякіна, У. Караткевіча і нашых сучаснікаў, – чаканая і разлічаная на шырокага чытача таленавітая абагульняючая праца сістэмнага характару.

Прычына трэцяя – энцыклапедычны фармат даследавання. Заўсёды выклікаюць цікавасць працы, якія характарызуюць прадмет з найбольшай паўнатай. І ў гэтай сувязі дазволю сабе проста пералічыць асноўныя раздзелы кнігі, каб чытач меў магчымасць уявіць, якія гістарычныя эпохі развіцця грамадскай свядомасці асэнсоўваюцца праз прызму мастацкай літаратуры: “Этнічны ўзровень”, “Прырода. Ландшафт. Клімат”, “Язычніцтва. Мова”, “Гісторыя, Дзяржаўнасць. Хрысціянства”, “Тыпы і характары”, “Вялікае Княства Літоўскае”, “Пра характар Сярэднявечча”, “Рэнесанс”, “Рэфармацыя. Контррэфармацыя”, “Люблінская унія і яе наступствы”, “Барока”, “Заняпад”, “Litwo! Ojczyzno moja”, “Пад гнётам абставін. XIX ст.”, “У пачатку XX ст.”, “Будуўніцтва новага свету (1920 – 1930-я гады)”, “У Заходняй Беларусі (1921 – 1939)”, “Зварухніся, моц крывіцкая...”, “Паслухайце, вясна ідзе...”, “Вялікая Айчынная”, “Пасляваенны перыяд”, “Новыя далягляды”, “Учора, сёння і заўтра”. Засноўваючыся на выключна вялікім корпусе не толькі літаратуразнаўчых, але і прыродазнаўчых, філасофскіх, гістарычных навуковых крыніц, У. Гніламедаў і М. Мікуліч здолелі стварыць энцыклапедычна поўнае і акадэмічна глыбокае даследаванне вызначальных праблем айчынай літаратуры ў кантэксце сацыяльна-гістарычнага развіцця народа і фарміравання нацыянальнай свядомасці. Прасочваючы этнагенез беларусаў ад сівых вякоў, аўтары нарыса пераканальна ўдакладняюць многія традыцыйна-школьныя і студэнцкія ўяўленні: “Беларуская народнасць, такім чынам, утварылася не толькі з крывічоў, радзімічаў і дрыгавічоў, але і з яцвягаў, і дайноваў з актыўным удзелам у гэтым працэсе прадстаўнікоў народаў-эмігрантаў з Палабскай Русі, Памор’я і Прусіі” (с. 47). Крышку раней аўтары прыводзяць паэтычнае асэнсаванне балцкай асновы нашага этнасу, дадзенае ў вершы В. Зуёнка: “Тым беларус і жывучы – / Кропелька балцкай крыві!..” (с. 11). Даследаванне змяшчае ў сабе мноства цікавых фактычных звестак побытавага, геаграфічнага, гістарычнага характару, якія робяць чытанне проста займальным. Так, гаворачы пра Вялікае Княства Літоўскае, аўтары маюць прыбабны, хоць і не ідэальны, вобраз князя Альгерда: “Ён быў другім сынам Гедыміна. Перавышаў братоў розумам і славалюбствам, веў жыццё цвярозае, дзейнае, не піў ні віна, ні моцнага мёду, не цяпеў шумных баляванняў, быў заняты адзінай думкай пашырэння сваіх уладанняў. Дарэчы, не трымаўся заключаных дагавораў і заўсёды быў гатовы на вайну з суседзямі, калі толькі яна здавалася яму ў нечым карыснай. У 1362 г. адбылася бітва з імі на Сіняй Вадзе, у якой перамог князь Альгерд, адваяваўшы ў татарскіх ханаў Кіеў. Перамога ... стала пачаткам вызвалення ўсходнеславянскіх тэрыторый ад ардынскага панавання, папярэдніцай перамогі над ханам Мамаем на Куліковым полі ў 1380 г.” (с. 47). Гісторыя ВКЛ асэнсоўваецца ў цеснай сувязі са зместам тагачасных беларуска-літоўскіх літапісаў, як і іншыя гістарычныя звесткі – з літаратурным працэсам пэўнага часу.

Прычына чацвёртая – глыбокае, наватарскае даследаванне нацыянальнага характару беларусаў і яго ўвасаблення ў літаратуры, вызначэнне нашай нацыянальнай ідэнтычнасці. Вылучаючы адметныя рысы іншых народаў (амерыканцаў, англічан, немцаў, французцаў, рускіх, украінцаў), аўтары зазначаюць: “Беларуская нацыянальная свядомасць спалучае ў сабе адначасова прагматызм і ідэалізм... Беларускаму народу ўласціва вялікая працаздольнасць і працавітасць, вынослівасць і цяпенне, талерантнасць і дысцыплінаванасць... Беларуса паважалі і паважаюць за праўдалюбства, сумленнасць і цнатлівасць у грамадскім жыцці і асабістых учынках” (с. 8). На мой погляд, ідэальным літаратурным увасабленнем беларускага нацыянальнага характару

з’яўляецца герой раманаў самога У. Гніламедава Лявон Кужаль, аднак аўтары, вядома, звяртаюцца да іншых прыкладаў, ствараючы выключна поўную панараму беларускай літаратуры розных гістарычных перыядаў, у якой знайшлося месца і прызнаным класікам (Я. Коласу, Я. Купалу, У. Караткевічу, М. Танку, І. Мележу, І. Шамякіну і іншым), і нашым непасрэдным сучаснікам, у тым ліку і такой адметнай з’яве, як рускамоўная літаратура Беларусі. Вельмі важна, што тэарэтычныя разважанні ўдала спалучаюцца ў кнізе з канкрэтным і арыгінальным аналізам мастацкіх тэкстаў. Неабходна заўважыць, што якраз творы і займаюць асноўнае месца ў працы, яны шырока цытуюцца і асэнсоўваюцца. У тым ліку і нядаўнія – “бліскавінкі” народнага паэта Беларусі Р. Барадуліна, напрыклад, якія выдатна абагульняюць саму сутнасць беларускай паэзіі: “Маліцца словам і слову маліцца” (с. 381). Цікавасць уяўляе і зварот да арыгінальных літаратурнаўчых і публіцыстычных артыкулаў пэўнага часу, у якіх ставяцца пытанні нацыянальнай свядомасці беларусаў. Так, гаворачы пра літаратуру Заходняй Беларусі, аўтары нарыса звяртаюцца да такой даволі распаўсюджанай з’явы, як “культурнае рабства”, дабравольная асіміляцыя інтэлігенцыі.

Прычына пятая – лёгкая, вобразная мова, што цалкам адпавядае жанру нарыса. Сур’ёзныя навуковыя дэфініцыі, глыбокі навуковы аналіз нацыянальнага тыпу свядомасці і дамінантных рыс нацыянальнага характару зусім натуральна лучацца з эмацыянальна-вобразным стылем нарыса, што робіць яго не толькі інфармацыйна-факталагічна пазнавальным, але і займальным: “Гэта сапраўдны цуд, што не знікла Беларусь – як народ, як краіна – паміж Захадам і Усходам, паміж молатам і кавадлам. Гэты цуд у многім забяспечыла – трэба аддаць ёй належнае – беларуская літаратура, якая адыграла ролю носбіта нацыянальнага генетычнага кода, нацыянальнай генетычнай памяці. Яна, як правіла, выступала носбітам такіх універсальных гуманістычных паняццяў, як сумленне, праўда, справядлівасць, высакароднасць, годнасць” (с. 131). Такі стыль пісьма робіць узаемаразуменне з чытачом натуральным і нязмушаным, трывалым. І яшчэ адзін штырх – афармленне кнігі, яе фармат і памеры. Гэта грунтоўны, салідны фаліант, які не пачытаеш дзесьці на канапе, а тым больш у аўтобусе. Ён вымагае сур’ёзнай працы з алоўкам не інакш як за пісьмовым сталом, што для разумнага, інтэлігентнага чалавека – сапраўдная асалода.

Информация об авторе

Русилко Ольга Ивановна – кандидат филологических наук, доцент. Витебский государственный университет имени П. М. Машерова (Московский пр., 33, 210038, Витебск, Республика Беларусь). E-mail: rusilka@tut.by

Information about the author

Volga I. Rusilka – Ph. D. (Philol.), Associate Professor. Vitebsk State University named after P. M. Masharov (33 Maskouski Ave., 210038 Vitebsk, Belarus). E-mail: rusilka@tut.by